

Szarka Klára

A „lelki zsidók” a mindenkori intolerancia görbe tükreben

A fontos és roppant érdekes kiállítás – amiért köszönet jár a könyvtárnak – Erdélyi Lajos fotográfusnak azokból a képeiből nyújtott ízelítőt, amelyeket még a hetvenes években készített az erdélyi szombatosokról. (Felmerül a kérdés: hogyan lehetséges, hogy e kiváló erdélyi mesternek nem rendeztek még egy tisztességes életmű-kiállítást Magyarországon, és fotográfiai munkássága sem jelent még meg átfogó kötetben.)

A tárlaton látható, önmagukban is fotótörténeti relikviáknak tekinthető fekete-fehér kópiákon a közép-európai történelem egyik legfurcsább históriája bontakozott ki, a székely „lelki zsidóké”. Az erdélyi szombatosok története sokak fantáziáját megmozgatta. Írt róluk Kemény Zsigmond és Móricz Zsigmond is, utóbbi ellátogatott az akkor még létező közösségbe. A székely történetírás és szociográfia jelese, Bözödi György 1935-ben publikált róluk egy tudományos igényű összefoglalót. A hetvenes évektől Kovács András újságíró foglalkozott a sorsukkal több könyvben is. Kovács részben a személyes, családi emlékeit írta meg, hiszen Bözödújfaluban született, a szombatosok akkoriban már egyetlen létezési helyén. Kovács első kötetéhez gyűjtötte az anyagot a helyszínen, s ennek nyomán kereste föl a Küsmöd völgyét Erdélyi Lajos, hogy megörökítse az akkoriban már elpusztításra ítélt települést és csekély számú lakóit.

A *somrei sabbat* követői, a szombatosok még 16. század végén elfordultak a hivatalos kereszténységtől. Az Erdélyben egyre nagyobb sikerrel terjedő új hit követői kizárólag Mózes öt könyvét tekintették irányadónak. Bethlen Gábor uralkodása alatt néhány évtizedig nyugton élhettek, sőt, szellemi vezetőjüket, az elismert hebraistát, Péchi Simont kancellári rangra emelte a fejedelem.

A rengeteg nyomorúságot átélő erdélyiek éppen az üldöztetésben és a szenvedésben találtak lelki rokon-

ságot a zsidó néppel. Ez a választás, a „lelki zsidóság” hamarosan évszázados üldöztetést provokált ki velük szemben is. I. Rákóczi György fejedelem 1638-ban már a dési bíróság elé citálta a több tízezer „zsidózó” ügyét. Hűtlenségben mondták ki bűnösnek őket, s bár halál nem, de vagyonelkobzás, kényszermunka, rabság várt rájuk. Nem csoda, hogy a számuk emiatt alaposan megcsappant.

Az „eretnység” megítélése változik időszakonként, de általában igencsak megkésve, elkésve válnak türelmessé a mindenkori többségi egyházak az önállóan gondolkodó, cselekedő helyi erőkkkel szemben, erre sok sok szomorú példát sorolhatnánk. A *katbarok* már a 12. században szembe akartak menni

Pepi néni

* Erdélyi Lajos: *A székely zsidók – Bözödújfalú* című kiállítása 2014. január 23-tól február 14-ig az Országos Idegennyelvű Könyvtár Rendezvénytermében.

Ma már víz alatt áll az egykori falu

a főárammal, bár ők először hivatalosan engedélyt kértek a szerzetesrenddé alakulásra a pápától. Ám III. Lucius kiátkozta őket, s mivel az átok ellenére Dél-Franciaországban egyre több híve lett a szelíd-séget, békét, egyenlőséget hirdető mozgalomnak, az egyházi hatalom a keresztes lovagokat küldte ellenük. A pápai legátus korántsem szelíden, hanem hihetetlen brutalitással mészároltatott le mindenkit a válogatás nélküli kegyetlen vérfürdőtől eleinte tétován tartózkodó lovagokkal. A *bohumil*, a kathárok balkáni nevét viselőket ugyancsak üldözték az első időktől, s lám, az egyik águk képviselői éppen Erdélyben maradhattak meg. Úgy látszik, Erdély földje változékony politikai felhőjárása, soknemzetiségű és -hítű lakói miatt mégiscsak több türelemmel hordta a hátán a kisebbségeket, másságokat.

A „zsidózóokra” visszatérve: az elnyomás ellenére kisebbségben, elszigetelve, de mégis tovább élt a szombatosság. Igaz, a 19. századra jó, ha néhány százán maradtak. Ők viszont úgy döntöttek, hogy

az 1867-es zsidó emancipáció után két évvel áttérnek a zsidó hitre, hiszen lelkileg már évszázadok óta zsidók. Meg is építették ortodox zsinagógájukat. A szombatosok erdélyi központjába, Bözödújfaluba több – ha szabad és lehet egyáltalán ezt mondani – „igazi zsidó” is beköltözött ekkoriban, és nemcsak testvéries békében éltek az akkor már „hivatalosan” is zsidó egykori szombatosokkal, hanem keveredtek, házasodtak is egymás között. A viszonylagos nyugalom megint csak néhány évtized tarthatott. Éppen addig, amíg a bécsi döntés révén Erdély egy része, s benne ez a különös embercsoport is Magyarországhoz került vissza politikailag. Móricz korábban emlegetett utazása is erre az időre, 1941-re esik. Móricz leírta, hogyan fenyegette a magyar kormánybiztos a „lelki zsidókat”, akiknek a hivatalos verdikt szerint nem lehetett helyük a magyar hazában, ha nem térnek át kereszténységre.

Sokan megijedtek és áttértek a keresztény hitre, ám néhányan még mindig kitartottak. Ezen a ponton

Az egykori iskola és az összevont alsós osztályok diákjai tanítójukkal

A temető lábánál megállt a gyűjtő vízszintjének emelkedése

Kovács András, a Vallomás a székely szombatosok perében című könyv szerzője Bözödújfalú határában

a történet groteszken fájó fordulatot vett, hiszen akkoriban már arról folyt a disputa a magyar törvényhozásban, hogy fajilag, eredetében, vér szerint ki is zsidó, és ki nem, vagyis, hogy ki az igazi zsidó, ki nem. A „lelki zsidó” zsidónak minősül-e a fajleméletek magyar ideológusai, a faji törvények magyar hivatalnok-végrehajtói szerint? Bajba is került a tekintetes magyar igazságügy, hiszen kiadtak ugyan egy rendeletet arról, hogy „vér szerint” a szombatosok nem zsidók, tehát nem esnek a zsidótörvények hatálya alá, ám erről igazolást kellett kérniük a minisztériumtól. És tényleg, zsidónak minősül-e a bözödújfalui Ráchel és Áron, aki nem tud keresztlevelet felmutatni, és már a dédapja is a zsinagógában dicserő az urat? Végül 1942 tavaszán kollektíven igazolásért folyamodtak a minisztériumhoz a bözödújfaluiak, amit meg is kaptak. Ám ezeket az igazolásokat a magyar hatóságok néha elfogadták, néha nem, így aztán különösen Magyarország 1944-es német megszállása után bizony a szombatosok egy részét is

gettóba vitték. A helybéli plébános küzdött ugyan értük, de nem sikerült mindenkit kimentenie. És még akkor, a rettentő fenyegetés árnyékában is voltak olyanok a lelki zsidók közül, akik önként vállalták a sorsukat. Erdélyi Lajos emlékszik is rá, hogyan találkozott velük a gettóban ifjúként, és hogyan csodálkozott rá különös hitsorsosaira. „Hát, maguk is zsidók?” – kérdezte Erdélyi az ismerős falusiaktól. – „Ha nem lennénk azok, mért lennénk itt?” – adta meg a cáfolhatatlan választ az egyik parasztasszony. A gettóból pedig Auschwitzba vezetett az erdélyi zsidózók útja.

Aki a poklokat is túlélte, az a néhány ember állhatott a hetvenes évek Romániájában Erdélyi Lajos kamerája elé. Szűkebb pátriájukat, még – fizikai értelemben – a nyomaikat is eltüntette aztán Ceaușescu országa. A falu helyét tóval árasztották el még 1988-ban. A székely Jeruzsálem (Szávai Géza szintén róluk szóló könyvének címét megidézve) több mint szomorú históriájának jelképe is lehetne a tó vizéből

Kovács Regina

kikandikáló templomtorony. (Hasonló látványról gyönyörű képet készített Dezső Tamás fotóművész is, igaz, egy másik tóban álló templomtorony a százszok vidékén.)

Erdélyi Lajos fotográfusként nem csak annyit tett, hogy híven megörökítette, amit látott – bár ez sem lett volna kevés. Képei közül talán azok a legmegkapóbbak, amelyeken a kicsi falu akkoriban még élő lakói modellt álltak neki. Látható, hogy a fényképész értett az emberek fotózásához, de azok az emberek is tudták még viselni magukat az objektív előtt. Nemcsak azért, mert még ismerhették a fényképészek 19. századból örökölt modellbeállítási fogásait – ha ugyan ismerték tényleg, ha jártak műteremben, vagy álltak a vándorfotós kamerája előtt –, hanem egész egyszerűen azért, mert ez a generáció képes volt kívül-belül összeszedett lenni. Ismerték, vállalták magukat, és így megmutatni is képesek voltak testüket és lelküket, ha akarták. Erdélyinek és Kovács Andrásnak szóban és képben vallottak magukról. Így a sorsukról, históriájukról is.

Az elpusztított értékek másik mementójaként láthattunk a kiállítótér másik oldalán egy kisebb változatást Erdélyi Lajos zsidó temetőben készült műveiből. Az idővel dacoló és az időnek magukat megadó, gyönyörű sírkövekről. Úgy dülöngenek ezek a patinás kövek a fű között, mint az imádkozók emberek.

Randolph L. Braham kötetei kiadónknál

Köszöntjük a magyar holokauszt krónikását Randolph L. Braham professzort 90. születésnapja alkalmából

